

ЦИВІЛЬНЕ ТА СІМЕЙНЕ ПРАВО

УДК 347

Л.А. Музика,
кандидат юридичних наук, доцент

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ: ЩО РОБИТИ?

У статті аналізуються проблеми, пов'язанні з наслідками агресії РФ проти України. Наведені окремі приклади порушення Росією прав держави України, її територіальних громад, юридичних осіб та громадян. Актуалізовано питання про можливі шляхи відшкодування завданих збитків зазначеним суб'єктам у зв'язку з військовими діями Росії. Визначаються можливі шляхи розв'язання окреслених проблем в аспекті правової політики, у тому числі цивільно-правової політики України.

Ключові слова: політика, правова політика, цивільно-правова політика, відповідальність, відшкодування шкоди.

В статье анализируются проблемы, связанные с последствиями агрессии РФ против Украины. Приведены отдельные примеры нарушения Россией прав государства Украины, ее территориальных общин, юридических лиц и граждан. Актуализирован вопрос о возможных путях возмещения нанесенного ущерба указанным субъектам в связи с военными действиями России. Указываются возможные пути решения обозначенных проблем в аспекте правовой политики, в том числе гражданско-правовой политики Украины.

Ключевые слова: политика, правовая политика, гражданско-правовая политика, ответственность, возмещение вреда.

Paper analyzes the problems which are the consequences of the aggression of Russia against Ukraine. The issue of the procedure and amount of compensation for the damage to our state and its citizens in connection with military operations of RF is actualized. Possible solutions to these problems in the context of legal policy, including civil legal policy in Ukraine, are pointed out.

Keywords: policy, legal policy, civil legal policy, responsibility.

Сучасна російська окупація і анексія Криму, війна на Сході України – це втрачені життя, зламанні долі, завдані збитки... Нашу державу чекає довгий і непростий шлях відродження, у тому числі й шляхом підрахунку і стягнення шкоди з РФ у зв'язку з її неправомірними діями на території України.

У наукових та аналітичних джерелах нині публікується багато статей і коментарів щодо сучасної ситуації в Україні. На жаль, питання, пов'язанні із агресією Росії щодо нашої держави і ліквідацією її наслідків, зокрема цивільно-правовими способами, залишаються **актуальними** принаймні до моменту їх реалізації. Одне із першочергових завдань України – це розвиток і виконання правової політики в цілому і цивільно-правової політики, зокрема. Саме планомірна робота держави допоможе подолати країні сучасні кризові явища.

Ми не пропонуємо однозначного розв'язання зазначених проблем. Та й не під силу це одній людині. **Мета публікації** – загострити увагу на окремих проблемних питаннях політико-правової спрямованості, пов'язаних з агресією Росії проти України, і спробувати віднайти можливі шляхи їх вирішення. Серед авторів наукових публікацій, у яких розглядаються проблеми щодо наслідків російської окупації, слід виділити: В. Василенка, М. Гнатовського, О. Задорожного, Д. Курдельчука, О. Малиновського, О. Мережка, К. Озерова, А. Харчука, О. Чалого. Водночас, за умов російської агресії, проблема цивільно-правової політики залишається “на узбіччі” юридичної науки [1].

Зазначимо лише деякі проблемні сфери відносин, які потребують щільної уваги і відповідної реакції з боку України, її посадових осіб та окремих громадян:

– націоналізація та примусове вилучення майна різних форм власності (державної власності України, комунальної власності територіальних громад АРК, приватної власності юридичних осіб України та приватної власності громадян України);

- примусова перереєстрація та ліквідація українських юридичних осіб;
- укладення правочинів, що суперечать законодавству України;
- конфіскація майна українських церковних громад;
- порушення прав людини та городянина та окупованих територіях;
- **невизначений статус пам'яток історії та мистецтва**, що знаходяться на окупованих територіях і безконтрольно вивозяться до Росії;
- захист прав дітей на окупованих територіях;
- викрадення грошей, золота та дорогоцінних металів зі сховищ українських банків, які знаходяться на окупованих територіях;
- видання актів органами цивільного стану на окупованих територіях;
- підсудність справ на окупованих територіях;
- приватизація житла на окупованих територіях;
- укладення, здійснення та захист у відносинах щодо перевезення товарів, вантажів та пасажирів на/з окупованої території.

Вітчизняна влада виявляє певну послідовність своїх дій у питаннях щодо російської агресії та боротьби з її наслідками [2]. Цей напрям державної діяльності є надзвичайно складним, багато проблем постають вперше – раніше не розв'язувалися у вітчизняній та міжнародній юридичній практиці.

В українському Парламенті неодноразово робилися спроби ухвалити законопроект про націоналізацію *російського державного майна*. Однак їх логічного завершення не відбулося, відповідного закону досі не існує.

Український уряд розглядає можливість відшкодування частини втраченого в Криму майна шляхом відчуження майна й коштів, зокрема російських банків та компаній на території України. Так, на початку червня 2014 р. Мін'юст звернувся з пропозицією до Генеральної прокуратури України розглянути можливість арешту та відчуження на користь України *російського державного майна* як компенсації збитків за анексію Російською Федерацією Криму. Серед активів, які Україна могла б ревізувати на своїй території, такі, зокрема, підприємства, як “Енерго-стандарт”, “Донецьксталь”, “Запоріжсталь”, Миколаївський глиноземний завод, Південний гірничозбагачувальний комбінат, оператори мобільного зв'язку “Київстар” і “МТС-Україна”, а також “Сбербанк России”, “Альфа-Банк” і “Промінвестбанк”. Загалом майже в кожній десятій з 200 найбільших компаній в Україні є частка російського капіталу. В Україні частина російських банків у банківській системі виросла останнім часом на 12 % [3].

Втім поки в Україні розмірковують, Росія діє. Так, ще 2 квітня 2014 р. В. Путін підписав Закон “Про захист інтересів фізичних осіб, які мають вклади у банках та відокремлених структурних підрозділах банків, зареєстрованих і (або) діючих на території Республіки Крим і на території міста федерального значення Севастополя” [4], яким, зокрема, передбачена можливість компенсації вкладів в українських банках жителів Криму шляхом продажу державного майна України, розташованого на території Криму.

Водночас спірною видається позиція окремих вітчизняних фахівців про те, що варто на рівні із націоналізацією *державного* майна РФ, що знаходиться на території України, застосовувати націоналізацію *приватного* майна громадян РФ на території України. За такою логікою ми недалеко відійдемо від самої Росії. Підтримки заслуговує пропозиція про накладення арештів на майно РФ, компаній та осіб, причетних до окупації, як адекватну відповідь на незаконне захоплення українського майна. Українські правоохоронні органи зможуть використати процедуру спецконфіскації майна. При цьому мова йде як про суто державні компанії, так і про компанії, державна частка яких становить 25 % і вище. При цьому заарештованим може бути не лише російське державне майно, що є на території України, а й те майно, що належить Росії за межами України. Звісно, за умови відповідного звернення до компетентних органів конкретної держави і згідно з міжнародним правом.

Крім того, уряд почав використовувати й інші засоби компенсації збитків щодо аеропортів і морських портів. Зокрема, Україна звернулася зі скаргами до Міжнародної організації цивільної авіації (ІСАО) і міжнародного морського арбітражу. Зафіксовано понад 3360 фактів порушень російськими компаніями нашого авіаційного простору, у зв'язку з чим нараховано штрафні санкції, щодня це близько 1 млн дол. США, загальна сума понад 200 млн грн. Аналогічні процедури здійснюються щодо морських портів у зв'язку з неможливістю користуватися ними. Ще раз акцентуємо, що уряд має на увазі плату за незаконно конфісковане державне майно, наприклад, “Чорноморнафтогаз” і газопроводи, державні банки та державні підприємства, в т.ч. виноробні підприємства, курорти й оздоровниці, порти і кораблі, військові частини та аеропорти й інше. І найцінніше – кримська земля, найголовніша державна власність у Криму. Фахівці з національного та міжнародного права вважають, що юридично Росія ще повинна платити й за кожен день анексії державної землі Криму як за незаконне володіння нею [5].

Ще одна проблема – необхідність правової регламентації судноплавства та морекористування на анексованій території. Спеціалісти звертають увагу на нагальну необхідність лібералізації умов отримання Державного прапора України морськими торговельними суднами, роздержавлення національного “Класифікаційного товариства Регістру судноплавства України”, а також приєднання України до відповідних міжнародно-правових актів [6].

Через російську анексію Криму Україна в 2014 р. втратила п'ять морських торговельних портів – Керченський, Севастопольський, Феодосійський, Ялтинський та Євпаторійський. Кроком у відповідь на дії РФ стало офіційне визнання Україною АРК і м. Севастополя окупованими територіями і як наслідок – закриття нашою країною кримських портів для міжнародного судноплавства. Ця заборона неодноразово порушувалася іноземними судовласниками, зокрема, за даними МЗС України, з кінця липня і до 10 грудня 2014 р. було зафіксовано заходження 99 суден до Криму під прапорами іноземних держав, лівова частка яких – російські. У зв'язку з порушенням норм міжнародного судноплавства

Генеральною прокуратурою України порушено 70 кримінальних справ. Станом на 9 квітня 2015 р. Україна затримала шість суден цивільного флоту під прапорами Росії, Молдови, Мальти і Тувалу (на двох із них – накладено арешт). Ці кораблі заходили в ліквідовані морські порти окупованого Криму, чим порушили режим окупованої території та суверенітет України [7]. Така практика захисту Україною своїх прав і державного суверенітету є виправданою. Саме так наступально і потрібно діяти у подальшому.

Загалом Україна, слідом за санкціями світової спільноти, ввела санкції проти 105 російських юридичних осіб та 388 фізичних осіб з Росії та України (здебільшого на окупованих територіях Східної України та в Криму). До переліку включені авіаційні компанії РФ, суднобудівні, банківські установи, військово-промислові центри і телеканали, причетні до анексії Криму та окупації частини сходу України [8].

Серед інших національно-правових засобів протидії агресору, що застосовуються Україною, варто звернути увагу на створення Кабінетом Міністрів України міжвідомчої робочої групи з питань відшкодування втрат, завданих тимчасовою окупацією частини території України [9] та Комітету з питань застосування санкцій до осіб, що підтримують і фінансують тероризм в Україні [10]. Водночас варто погодитись із О. Чалим та О. Малиновським, які вважають, що наявність двох консультативно-дорадчих органів з різним персональним складом створює ризик неузгодженості та зниження ефективності заходів, які можуть бути застосовані у відповідь на російську агресію [11].

Україна втратила 20 % території, і для того, аби її повернути, актуальною вбачається відповідна управлінська діяльність на урядовому рівні. На цьому неодноразово наголошував С.В. Куніцин, пропонуючи введення нової посади першого віце-прем'єр-міністра [12]. Лише у квітні 2016 р. у складі нового уряду з'явилася посада Міністра з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб.

Важливим також було ухвалення Закону України “Про санкції” від 14 серпня 2014 р. [13]. Метою цього Закону є захист національних інтересів, національної безпеки, суверенітету, територіальної цілісності України, протидії терористичній діяльності. Ним встановлено перелік санкцій, які мають застосовуватися на міждержавному і національному рівнях щодо іноземної держави, іноземної юридичної особи, юридичної особи, яка знаходиться під контролем іноземної фізичної чи юридичної особи – нерезидента, іноземців, осіб без громадянства, а також суб'єктів, які здійснюють терористичну діяльність. Прийняття Закону покликане створити механізм невідкладного та ефективного реагування на наявні й потенційні загрози національним інтересам і безпеці.

На особливу увагу заслуговує ст. 4 цього Закону, якою передбачена можливість застосування таких санкцій: “блокування активів, обмеження торговельних операцій; обмеження, часткове чи повне припинення транзиту ресурсів, польотів та перевезень територією України; запобігання виведенню капіталів за межі України; зупинення виконання економічних та фінансових зобов'язань; анулювання або зупинення ліцензій та інших дозволів, одержання (наявність) яких є умовою для здійснення певного виду діяльності, зокрема, анулювання чи зупинення дії спеціальних дозволів на користування надрами; заборона участі у приватизації, оренді державного майна резидентами іноземної держави та особами, які прямо чи опосередковано контролюються резидентами іноземної держави або діють в їх інтересах; заборона здійснення державних закупівель товарів, робіт і послуг у юридичних осіб-резидентів іноземної держави державної форми

власності та юридичних осіб, частка статутного капіталу яких знаходиться у власності іноземної держави; заборона або обмеження заходження іноземних невійськових суден та військових кораблів до територіального моря України, її внутрішніх вод, портів та повітряних суден до повітряного простору України або здійснення посадки на території України; повна або часткова заборона вчинення правочинів щодо цінних паперів; заборона видачі дозволів, ліцензій Національного банку України на здійснення інвестицій в іноземну державу, розміщення валютних цінностей на рахунках і вкладах на території іноземної держави; припинення дії торговельних угод, спільних проектів та промислових програм у певних сферах, зокрема у сфері безпеки та оборони; заборона передання технологій, прав на об'єкти права інтелектуальної власності”.

І цей перелік не є вичерпним. Вважаємо, що все із переліченого має бути негайно запроваджено в Україні щодо російської держави, її громадян та юридичних осіб. На превеликий жаль, і дотепер українська влада не вдається до рішучих дій, а лише обговорює запровадження окремих санкцій з РФ.

Ще один нормативний акт, який варто пригадати – це Указ Президента України про “Питання Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим” від 20 січня 2016 р. [14]. Метою діяльності зазначеного Представництва (яке розташоване в Херсоні) є, зокрема, забезпечення додержання конституційних прав і свобод громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території або переселилися з неї та перебувають на території України, створення умов для більш ефективної та оперативної роботи в цьому напрямі.

Навесні 2014 р., після “приєднання” півострова до РФ, влада України надіслала до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) позов про відшкодування збитків. Важливо розуміти, що йдеться не про вартість анексованого Криму, а саме про відшкодування збитків, завданих Україні та її громадянам внаслідок анексії Криму. Сума цього позову перевищила один трильйон гривень (за нинішнім курсом – понад 45 млрд дол. США). Дотепер у ЄСПЛ перебувають три позови України у зв'язку з анексією Криму і можливою причетністю Росії до фінансування тероризму на Донбасі. По жодному із зазначених позовів РФ досі не надала ЄСПЛ своїх пояснень за висунутими звинуваченнями. У 2016 р. Україна має намір звернутися до Міжнародного суду ООН за звинуваченням Росії у фінансуванні тероризму.

Ще одна гучна справа стосується повернення скіфського золота до України. У лютому 2014 р. колекція скіфського золота була вивезена до Амстердаму для участі у виставці “Крим: золото і таємниці Чорного моря” в Музей Пірсона. Експозиція складається з колекцій п'яти музеїв, один з яких знаходиться в Києві, а чотири в Криму. Серед 500 експонатів виставки – артефакти зі скіфського золота, церемоніальний шолом, дорогоцінні камені і мечі стародавніх греків та скіфів. Нідерландська сторона відмовилася повертати експонати в кримські музеї, мотивуючи відмову тим, що брала їх від України. Пізніше музей заявив, що до рішення суду не буде передавати скіфське золото ані Києву, ані Криму. Варто зазначити, що у вересні 2014 р. Нідерланди повернули частину колекції, 19 експонатів, в Музей історичних коштовностей України (м. Київ). Справа знаходиться у провадженні окружного суду Амстердаму. Верховна Рада України підтримала звернення до парламенту Нідерландів з проханням посприяти в поверненні до України скіфського золота. Міністерство культури Росії при цьому наполягає на передачі колекції скіфського золота у власність Росії, а не України [15]. Маємо надію, що судовий спір щодо скіфського золота буде вирішений на користь України.

Не лише на загальнодержавному рівні важливо здійснювати кроки на шляху стягнення збитків з РФ, а й у приватноправовому порядку. Так, ще в липні 2015 року Приватбанк подав проти Росії позов у міжнародний арбітраж у Гаазі, звинувативши Москву в порушенні угоди між урядами РФ і України від 27 листопада 1998 про захист інвестицій. Згодом Приватбанк звернувся до Стокгольмського арбітражного суду з позовом про відшкодування втрачених активів у зв'язку з анексією Криму РФ. Йдеться про суму близько 1 млрд дол. США. Предмет позову – втрачене майно, кредити, активи [16].

Деякі державні компанії також почали процес юридичної боротьби з Росією. Так, “Укрнафта” звернулася з позовом проти Росії до Постійного третейського суду в Гаазі. У компанії уточнили, що справа стосується незаконного захоплення АЗС на території окупованого Криму. Крім того, НАК “Нафтогаз України” обрала американську юридичну компанію Covington & Burling для подачі відповідного позову до міжнародного арбітражного суду, якій заплатить за ці послуги 1,25 млн. дол. США до кінця 2016 р. Публічне акціонерне товариство “Українська залізниця” також готує позов до Росії щодо відшкодування втрат, завданих у результаті незаконної анексії Криму. У березні 2014 р. Кримська дирекція залізничних перевезень, яка входить до складу Придніпровської залізниці, була перепідпорядкована окупаційній владі півострова і перейменована на “Крымскую железную дорогу”. Наприкінці грудня 2015 р. уряд Росії прийняв Кримську залізницю окупованого Криму в свою федеральну власність і відніс її до сфери відання Федерального агентства залізничного транспорту (Російська залізниця) [17].

Державний “Ощадбанк” 18 січня 2016 р. повідомив про арбітражний розгляд проти Росії щодо компенсації втрачених в Криму інвестицій (понад 1 млрд дол. США). Ще в липні 2015 р. “Ощадбанк” надіслав письмове повідомлення уповноваженим представникам РФ з відповідними претензіями. Банк, зокрема, акцентував на численних порушеннях положень Угоди між урядом РФ і Кабінетом Міністрів України про заохочення і взаємний захист інвестицій від 27 листопада 1998 р., а також положень міжнародного права [18]. Росія жодним чином не відреагувала на звернення “Ощадбанку”. Оскільки врегулювати спір шляхом переговорів не вдалося, банк перейшов до наступного кроку. Арбітражне слухання відповідно до зазначеної угоди є обов'язковим процесом, який дозволяє “Ощадбанку” подавати позов і реалізовувати свої права незалежно від того, приймає в ньому участь РФ чи ні [19].

В аспекті дослідження питання щодо притягнення РФ до відповідальності за її незаконні дії в Криму та на Сході України важливою видається практика ЄСПЛ у подібних справах. Йдеться не лише про відшкодування матеріальних збитків, а й про відшкодування моральної шкоди. Зокрема, справа *Mozer v. the Republic of Moldova and Russia* від 23 лютого 2016 р. [20].

Заявника було затримано владою самопроголошеної “Придністровської Молдавської Республіки” (далі – ПМР) за підозрою у шахрайстві. Він скаржився на порушення ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. (далі – Конвенція), оскільки тримався під вартою за рішенням незаконних органів невизнаної республіки [21]. ЄСПЛ зазначив, що права, гарантовані Конвенцією, мають бути ефективно захищені на території всіх держав-учасниць, навіть якщо частина території знаходиться під контролем іншої держави-учасниці. Відповідно, ЄСПЛ не може автоматично визнавати незаконними всі рішення судів невизнаного утворення включно через незаконний характер останнього – він має пересвідчитися, що ці суди здатні надавати ефективний

захист, задовольняючи вимоги незалежності, неупередженості та справедливості судової процедури. Щодо судів ПМР слід підкреслити, що ефективний контроль на цій території здійснюється Росією, яка не надала ЄСПЛ інформації, що дозволила б здійснити відповідний аналіз, та немає жодної підстави вважати, що судова система ПМР сумісна із вимогами Конвенції. Отже, “суди ПМР” не могли здійснити “законне затримання” заявника для цілей статті 5 § 1 Конвенції. Щодо відповідальності обох держав: Молдова виконала свої позитивні зобов’язання, оскільки а) робила все можливе для поновлення контролю над Придністров’ям, і б) зробила достатньо кроків для підтримки заявника. Стосовно відповідальності Росії ЄСПЛ знову підтвердив, що завдяки тривалій війсьній, економічній та політичній підтримці ПМР, яка б інакше не змогла вижити, Росія несе відповідальність за порушення прав заявника. Крім того, ЄСПЛ визнав порушення Росією також статей 3, 8, 9 та 13 Конвенції.

Наведене рішення є вкрай важливим для відновлення справедливості щодо осіб, які нині страждають від протиправних дій РФ. Йдеться, зокрема, про численні справи кримських татар, які незаконно позбавленні волі у зв’язку з їх національною належністю або через відкриту позицію неприйняття російської окупації; справи щодо полонених, які утримуються на Сході країни.

На початок 2016 р. до Росії через анексію Криму та агресію на Сході України громадянами України до ЄСПЛ подано понад 700 приватних позовів (за іншими даними – вже близько 800). І дедалі більше осіб звертаються до міжнародної інстанції за захистом своїх прав. Перше рішення ЄСПЛ за такими позовами очікується наприкінці 2016 р. [22].

Фахівці з міжнародного права справедливо зазначають, що механізм ЄСПЛ – далеко не найбільш оптимальний та ефективний для покарання агресора, відновлення раніше існуючого стану та відшкодування збитків, заподіяних агресією. Адже рішення ЄСПЛ, ухвалене проти Росії, може бути виконане лише добровільно з боку Росії та лише на території Росії. Жодна норма міжнародного права або національного законодавства інших держав не передбачає можливості примусового (в нашому випадку – без згоди Росії) виконання рішення ЄСПЛ, винесеного проти неї [11]. При цьому варто зазначити, що 14 грудня 2015 р. в РФ був прийнятий і набув чинності закон про пріоритет рішень Конституційного суду РФ над рішеннями міжнародних судових інстанцій, зокрема рішень ЄСПЛ [23]. І це при тому, що Росія ще в лютому 1996 р. підписала Конвенцію, а також низку протоколів до неї. Ратифікувала ці угоди і визнала юрисдикцію ЄСПЛ, взяла на себе зобов’язання виконувати його рішення. Відповідні положення згодом були внесені до законів та кодексів РФ, що зробило рішення ЄСПЛ підставою для перегляду раніше винесених судових рішень. Нині ж Росія запевнила міжнародне товариство, що не збирається виконувати рішення міжнародних судів. Утім вважаємо, що це не повинно зупинити процес звернень наших громадян і держави до міжнародних інстанцій з метою захисту своїх порушених прав.

Як свідчить юридичний досвід компанії “Юкос”, розгляд справи міжнародними судами може затягнутися на роки, але у підсумку все ж приносить свої плоди. У випадку України підрахунок збитків від окупації може призвести до більш швидкого позитивного для України вирішення ситуації. По-перше, російська держава зазнає чергового удару по своїй репутації, коли міжнародні трибунали визнають її окупантом. По-друге, Росії доведеться боротися з арештом зарубіжних активів. По-третє, коли масштаб міжнародних зобов’язань Росії стане очевидним, вони вплинуть на кредитоспроможність країни в цілому. Ці три чинники можуть підштовхнути РФ до найшвидшого врегулювання конфлікту і до припинення

військових дій на Сході України [24]. Дійсно, якщо це все не матиме реакції від В. Путіна, то матеріально зацікавлені впливові особи в РФ матимуть серйозний стимул до його переконання.

Перший заступник Міністра юстиції України Н.І. Севостьянова зазначила, що Україна наполягатиме на арешті зарубіжного майна Росії як компенсації за економічні втрати в Криму. Однак таке рішення можуть винести не в Страсбурзі, а в Стокгольмському арбітражному міжнародному суді, який розглядає майнові спори. До Стокгольма з цього приводу Україна ще не зверталася. Генеральна прокуратура України, як повідомляється, продовжує збирати докази для позову.

Неприйнятною видається позиція деяких українських фахівців щодо питання про відшкодування особам втрат їх майна у зв'язку з “націоналізацією” майна в Криму шляхом подачі позовів проти держави України, про стягнення збитків у зв'язку з тим, що держава нібито не виконала взяті на себе зобов'язання. Подання сотень і тисяч відповідних позовів економічно вдарить по бюджету країни, а відтак, і по кишенях наших громадян. На нашу думку, слід звертатися до міжнародних судових інституцій, зокрема до міжнародних арбітражних судів, у тому числі й з груповими позовами проти РФ.

У цьому зв'язку вершиною цинізму з боку Росії як держави-агресора є звернення її маріонеткових “керівників” “ЛНР” і “ДНР” до міжнародної спільноти з ініціативою про створення спеціального міжнародного суду для розгляду питання про “засудження дій військових сил України на східних територіях, про геноцид української влади на Сході країни”. У свою чергу, українська влада розглядає можливість створення спеціального міжнародного суду або трибуналу на зразок Спеціального суду по Сьєрра-Леоне чи Спеціального міжнародного трибуналу по Лівану.

Нині активно обговорюється питання щодо приватизації державних підприємств, які не впливають на державну безпеку, з метою підвищення інвестиційної привабливості України. У відповідному законопроекті передбачено скорочення переліку об'єктів, що не підлягають приватизації, на 1251 об'єкт. Не аналізуючи наразі доцільність і своєчасність таких планів, безумовного схвалення заслуговує позиція Президента України стосовно обмеження участі в конкурсі щодо приватизації державного майна компаній, які мають російське походження [25].

Заслуговує також на увагу поданий Кабінетом Міністрів України до Верховної Ради України законопроект “Про юрисдикційні імунітети і відповідальність іноземних держав” від 16 березня 2015 р. № 2380 [26]. У законопроекті пропонується встановити межі юрисдикційного та майнового імунітету іноземних держав на території України шляхом поширення юрисдикції судів України на майнові правовідносини, як зобов'язальні, так і деліктні, за участю іноземних держав, а також підприємств, установ, організацій, якими безпосередньо або опосередковано володіють іноземні держави. Це має надати можливість притягувати до відповідальності іноземні держави як державно-правових утворень, що несуть відповідальність за дії своїх органів (у тому числі військових підрозділів тощо), підприємств, установ та організацій, якими іноземні держави володіють безпосередньо або опосередковано, за випадки пошкодження майна та/або заподіяння шкоди здоров'ю громадян України, а також юридичним особам – резидентам України. На думку суб'єкта законодавчої ініціативи, це дозволить фізичним та юридичним особам подавати позови проти РФ до українських судів. Законопроект також пропонує накладати стягнення на майно та інші активи іноземних держав, зокрема РФ, у рамках прийнятих українськими судами рішень.

Зазначена ініціатива уряду щодо можливості врегулювання питання про обмеження імунітету іноземних держав в Україні на законодавчому рівні має аналоги у світі – Австрія (1974 р.), Велика Британія (1978 р.), США (1976 р.), Сінгапур (1979 р.), АР (1981 р.), Пакистан (1981 р.), Канада (1982 р.) [27]. Однак фахівці Головного науково-експертного управління у своєму висновку на аналізований законопроект акцентують на його суттєвих недоліках, зокрема, як з точки зору міжнародного права, так і з огляду на норми українського законодавства. Отже, ідея схвальна, але потребує належного доопрацювання.

А тим часом в Росії вже з 1 січня 2016 р. набув чинності Федеральний закон “Про юрисдикційні імунітети іноземної держави та майно іноземної держави в Російській Федерації” від 3 листопада 2015 р. [28]. Мета цього закону – захист російських інтересів шляхом відмови від концепції абсолютного юрисдикційного імунітету іноземних держав в Росії, що дозволить РФ прийняти відповідні заходи при зверненні стягнень на російську власність за її територією.

Досить не простою є ситуація із власністю українських церков у анексованому Криму. Українська православна церква Київського патріархату не зголосилася на вимогу РФ і не здійснила перереєстрацію свого статусу. Українська греко-католицька церква, яка має в Криму п’ять парафій, все ж вирішила отримати можливість працювати легально на території Криму, тому подала заяву на перереєстрацію. Однак її ще досі не підтвердили. До 16 березня 2016 р. вони діяли легально за тими документами, які мали ще до анексії Криму. Але, на думку представників УГКЦ, процес перереєстрації, очевидно, мусить відбутися, адже стоїть вибір: або ліквідація громади (тобто РФ забере всі культові споруди, храми), або все ж таки юридично це питання врегулюється [29]. Проте існує інший прогноз: наступною після Меджлісу в окупованому Криму буде заборонена УГКЦ. Про яку свободу віросповідання в Криму може йти мова?!

Суперечливою є також ситуація із перереєстрацією українських юридичних осіб. Так, відповідно до порядку фінансування бюджетних установ, останні отримують фінансування лише під час їх переміщення з окупованих територій і подальшій їх реєстрації на контрольованій Україною території. Траплялися випадки, коли заявки на перереєстрацію були подані організаціями, які за своєю правовою природою не могли переїхати з тимчасово окупованої території. Подекуди це доходило до абсурду – зареєструватись на підконтрольній Україні території виявили бажання, наприклад, сільські ради та районні держадміністрації. Більше того, деякі з цих заявок було задоволено і здійснено їх перереєстрацію на не окупованій території України [30].

Складним залишаються *питання щодо захисту прав дітей на окупованих територіях*. За різними даними, серед переселенців і внутрішньо переміщених осіб майже 17 % становлять діти. Так, згідно зі звітом ООН, станом на червень 2015 року в Україні зареєстровано понад 1 мільйон 325 тисяч переселенців, з них понад 160 тисяч – це діти. За інформацією Всесвітньої організації охорони здоров’я, станом на 1 червня 2015 р. під час воєнного конфлікту на Сході країни загинуло 68 дітей.

Загалом у результаті військового конфлікту в Україні постраждала кожна п’ята дитина – це 1 млн у Донецькій та Луганській областях та близько 500 тис. у Криму. Дві третини евакуйованих із Донбасу дітей досі не визнані внутрішньо переміщеними особами, а отже, не отримують відповідних соціальних виплат та гарантій; понад 30 тис. дітей, які народились на неконтрольованій Україною території, не зареєстровані українськими органами і не мають свідоцтва про народження громадянина України. Ці діти мають свідоцтво про народження,

видане так званими ЛНР та ДНР, або українське свідоцтво, видане вже ліквідованими органами України. Обидва ці документи органами влади України не визнаються.

Українська влада фіксує також неконтрольоване вивезення до Росії дітей-сиріт і позбавлених батьківської опіки, які проживають на тимчасово окупованих територіях. Відомо, що до п'яти тисяч сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, залишились на окупованій території і їх доля нині не відома. Крім того, ті заклади, з яких під час окупації було переселено дітей, сьогодні заповнюються знову, і невідомо, якими дітьми їх знову заповнюють [31].

У загальному підсумку варто наголосити, що Україні необхідно довести до логічного завершення (схвалення на міжнародному рівні) майнові претензії, виставлені нею та її громадянами до РФ внаслідок незаконної окупації та привласнення відповідного майна, відшкодування завданих збитків тощо. І ця робота повинна мати системний, а не хаотичний характер, різноманітні органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи мають діяти злагоджено і працювати на конкретний результат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Музика Л.А.* Російська агресія і проблема правової політики України / Л.А. Музика / Наука і правоохорона. – 2015. – № 1 (27). – С. 253–260 ; *Музика Л.А.* Російська окупація й анексія Криму 2014 р. : проблеми цивільно-правової політики України / Л.А. Музика // Наука і правоохорона. – 2015 – № 4 (30). – С. 247–257.
2. Які позови проти Росії подасть Україна? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dt.ua/columnists/yaki-pozovi-proti-rosiyi-podast-ukrayina-197932_.html ; Чи вдасться Україні націоналізувати російське майно? // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/27051870.html>.
3. Доля банків Росії в банківській системі України выросла до 12% [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://delo.ua/finance/dolja-bankov-rossii-v-bankovskoj-sisteme-ukrainy-vyroslo-do-12-294854/>.
4. Федеральный Закон “О защите интересов физических лиц, имеющих вклады в банках и обособленных структурных подразделениях банков, зарегистрированных и (или) действующих на территории Республики Крым и на территории города федерального значения Севастополя” от 2 апреля 2014 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102348704&rdk=&backlink=1>.
5. Уряд подав за анексію Криму позов на 1,2 трлн грн, але забув про землю [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/LAW/uryad-podav-za-aneksiyu-krimu-pozov-na-1-2-trln-grn-ale-zabuv-pro-zemlyu_.html.
6. Наукова основа розв'язання проблем тимчасово окупованих територій України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CBwQFjAA&url=http%3A%2F%2Finstzak.rada.gov.ua%2Finstzak%2Fdoccatalog%2Fdocument%3Bjsessionid%3DB3E8F702612F6CE17A9AD7F046CABCC0%3Fid%3D71812&ei=Ke2IVc2hLcHsUpntiYAD&usg=AFQjCNE2MML_duhRQB7PEv5_XYmi0Ba0EQ&bvm=bv.96339352,d.bGg.
7. Україна затримала російський танкер ємністю понад 4,5 тисяч тонн, який заходив у порт Криму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unian.ua/politics/1066095-ukrajina-zatrimala-rosiyskiy-tanker-ernisty-ponad-45-tisyach-tonn-yakiy-zahodiv-u-port-krimu-deputat.html>.
8. Санкції України проти Росії: повний список компаній і персон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.liga.net/articles/politics/6653460-sanktsii_ukrainy_protiv_moskvy_polnyu_spisok_kompaniy_i_person.htm.
9. Про утворення міжвідомчої робочої групи з питань відшкодування втрат, завданих тимчасовою окупацією частини території України : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 липня 2014 р. № 343 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/343-2014-%D0%BF>.
10. Про утворення Комітету з питань застосування санкцій до осіб, що підтримують і фінансують тероризм в Україні : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2014 р. №278 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/278-2014-%D0%BF>.

11. Чалий О. Стратегія юридичного опору російській агресії / О. Чалий, О. Малиновський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gazeta.dt.ua/internal/strategiya-yuridichnogo-oporu-rosiyskiy-agresiyi-.html>.
12. Центральная власть во многом не дорабатывает по Крыму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://112.ua/interview/centralnaya-vlast-vo-mnogom-ne-dorabatyvaet-po-krymu-249032.html>.
13. Про санкції : Закон України від 14 серпня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1644-18>.
14. Питання Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим : Указ Президента України про від 20 січня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/162016-19735>.
15. Историк : возвращение крымского золота скифов тормозят украинские законы [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.krymr.com/content/news/27249098.html>.
16. Коломойський переказав Путіну вітання : Стокгольмський арбітраж прийняв позови Приватбанку за кримськими активами на мільярд доларів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bbcsn.com.ua/podiyi/kolomojskyj-perekazav-putinu-vitannya-stokgolmskyj-arbitrazh-pryjnyav-pozovy-pryvatbanku-za-krymskymu-aktyvam-na-milyard-dolariv/>.
17. “Укрзалізниця” готує позов до Росії за втрату майна в анексованому Криму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economics.unian.ua/transport/1233795-ukrzaliznitsya-gotue-pozov-do-rosiji-za-vtratu-mayna-v-aneksovanomu-krymu.html>.
18. Угоди між урядом РФ і Кабінетом Міністрів України про заохочення і взаємний захист інвестицій від 27 листопада 1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_101.
19. “Ощадбанк” требует от России более 1 млрд долл. за потери активов в Крыму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rbc.ua/rus/news/oshchadbank-potrebuet-rossii-mlrd-doll-poteri-1441723348.html>.
20. Справа *Mozer v. the Republic of Moldova and Russia* від 23 лютого 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"documentcollectionid2":\["GRAND-CHAMBER"\],"itemid":\["001-161263"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{).
21. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
22. Петренко : Понад 700 українців звернулися в ЄСПЛ проти Росії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.hromadske.tv/society/petrenko-ponad-700-ukrayintsiv-zvernulisya-v-yespl/>.
23. О внесении изменений в Федеральный конституционный закон “О Конституционном Суде Российской Федерации” : Федеральный закон Российской Федерации от 14 декабря 2015 г. № 7-ФКЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rg.ru/2015/12/15/ks-site-dok.html>.
24. Американский эксперт : Пора заставить Кремль платить за Донбасс [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.charter97.org/ru/news/2015/8/13/164437/>.
25. Украина запретит российскому бизнесу участвовать в приватизации [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hvylya.net/news/exclusive/ukraina-zapretit-rossiyskomu-biznesu-uchastvovat-v-privatizatsii.html>.
26. Про юрисдикційні імунітети і відповідальність іноземних держав : проект закону України від 16 березня 2015 р. № 2380 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54404.
27. Гриценко Н. Порухення прав власності в окупованому Криму / Н. Гриценко, С. Полтавець // Громадська думка про правотворення. – 2015. – № 8 (90). – С. 33–39 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nbuviar.gov.ua/images/dumka/2015/8.pdf>.
28. О юрисдикционных иммунитетах иностранного государства и имущества иностранного государства в Российской Федерации : Федеральный закон Российской Федерации от 3 ноября 2015 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rg.ru/2015/11/06/arest-dok.html>.
29. Як українським церквам у Криму вдається залишатися українськими [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://preobrazhennja.org.ua/content/yak-ukrayinskym-tserkvam-u-krymu-vdayetsya-zalyshatysya-ukrayinskymu>.
30. Украина осуществляет не прямое финансирование террористов на Донбассе [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hvylya.net/news/ukraina-osushhestvlyuet-nepryamoe-finansirovanie-terroristov-na-donbasse.html>.
31. Україна фіксує неконтрольоване вивезення дітей-сиріт до Росії – уповноважений з прав дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/content/news/27063899.html>.